

IQTISODIYOT TARMOQLARIGA JALB QILINGAN INVESTITSIYALAR HISOBIGA IQTISODIY O'SISH KO'RSATKICHLARI TAHLILI

Zokirov Jamshidbek Shavkatbek o'g'li

Andijon mashinasozlik instituti Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi

jamshidbekzokirov813@gmail.com

Olchinboyev Otabek

Andijon mashinasozlik instituti stajyor - o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11202250>

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyot tarmoqlariga jalb qilingan investitsiyalar hisobiga iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari tahlili haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: investitsiyalar, iqtisodiy o'sish, texnologiya, texnika, ichki tovarlar, qo'llab-quvvatlash, kredit.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini samarali tashkil etilishi uning iqtisodiy imkoniyatlarining kengayishini tezlashtirib, barcha sohalarida ichki imkoniyat va rezervlarni ishga solish, yangi texnika va texnologiya, eksportbop tovarlarni o'zlashtirish, ularni ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish orqali davlatimiz iqtisodiy qudratini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Investitsiya faoliyatini markazlashmagan manbalar hisobidan moliyalashtirish bu xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'z va unga tenglashtirilgan mablag'lari hisobidan moliyalashtirish tushuniladi. Bunday sharoitda faol investitsiya siyosatini yuritish uchun davlat xo'jalik yurituvchi subyektlari faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash zarurati tug'iladi. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash vositalari (soliq, sug'urta, subsidiya, subventsia, amortizatsiya ajratmalari, kredit va boshqalar) orqali amalga oshiriladi. Bu moliyaviy vositalar xo'jalik subyektlarining o'z faoliyat yo'nalishlarini mustaqil va erkin belgilash muammolarini bozor munosabatlariga mos hal etishga ko'mak beradi. Provardida, qulay investitsiya muhitini yaratishga erishiladi, bu orqali iqtisodiyotni transformatsiya qilish uchun innovatsiya va investitsiya faoliyati turlarini kengaytirish va ularni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirishga erishiladi.

Investitsiyalarning har ikki turi ham korxonalar barqaror ishlashi uchun muhim ahamiyatga ega. Real aktivlarga qilinayotgan investiyalarni tayyorlash va tahlil qilish asosan firmaning maqsadlariga, ya'ni investitsiya yordamida firma nimaga erishmoqchiligiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan investitsiyalarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin: Iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun qilinadigan investitsiyalar. Bunday investitsiyalardan asosiy maqsad uskunalarini almashtirish, xodimlarning malakasini oshirish, ishlab chiqarish quvvatlarini samarali hududlarga ko'chirish asosida firmalarning xarajatlarini kamaytirish uchun sharoit yaratishdan iborat.

Ishlab chiqarishni kengaytirish uchun qilinadigan investitsiyalar. Bunday investitsiyalashdan maqsad mavjud quvvatlar xisobiga oldindan shakllangan bozorlar uchun tovarlar ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirishdan iborat. Yangi ishlab chiqarishlarni vujudga keltirish uchun qilinadigan investitsiyalar. Bunday investitsiyalar ilgari ishlab chiqarilmagan tovarlar va ko'rsatilmagan xizmatlar turlarini vujudga keltirish yoki ilgari ishlab chiqarilgan tovarlar bilan yangi bozorlarga chiqish imkonini beradi. Davlat boshqaruv idoralari talablarini bajarish uchun qilinadigan investitsiyalar. Masalan, ekologiya va mahsulot standartlari talablarini

bajarish uchun sarflanadigan investitsiyalar. Investitsiyalarni bunday tasniflashda tavakkalchilik darajasi har xil bo'lishi asos qilib olingan.

Yuqorida keltirilganlardan birinchi va to'rtinchi tur investitsiyalarida tavakkal xavfi darajasi past, qolgan ikkitasida esa yuqori hisoblanadi. Bozorda avval ma'lum bo'lmagan mahsulotni ishlab chiqarish va yangi bozorlarni egallash uchun investitsiya sarfi katta tavakkalchilikni talab qiladi. Shu sababli ham uchinchi guruh investitsiyalari tavakkal xavfi eng yuqori bo'lgan investitsiyalardir. Ishlab chiqarishni kengaytirishga qilingan investitsiyalarda tavakkal xavfi yangi ishlab chiqarishga qilingan investitsiyalarga qaraganda pastroq. Ayni paytda samaradorlikni oshirishga qilinadigan investitsiyalar bozor allaqachon qabul qilgan tovarlarning sifatini oshirish, tannarxini kamaytirishni ko'zda tutgani uchun ham, ularda tavakkal xavfi darajasi ikkinchi va uchinchi guruhlar investitsiyalarinikidan ancha past bo'ladi. Xuddi shu kabi davlat boshqaruv idoralari talablarini bajarishga sarflangan investitsiyalarning tavakkal xavfi darajasi ancha kichik hisoblanadi.

Investitsiyalar, shuningdek, manbalariga ko'ra, ichki va tashqi investitsiyalarga bo'linadi. Ichki investitsiyalar manbalari davlat byudjeti, korxonalar va aholi mablag'lari, bank kreditlari hamda nobyudjet jamg'armalari mablag'lari, tashqi investitsiyalar manbalari bo'lib, xorijiy davlatlar va firmalarning, shuningdek, xalqaro moliya tashkilotlarining mablag'lari hisoblanadi.

Investitsiyalarni manbalariga ko'ra bunday-guruhlash ularning manbalari bo'yicha tuzilishini ham belgilash imkonini beradi. Iqtisodiy tahlil maqsadlarida va amaliyotda investitsiyalarning manbalariga ko'ra tuzilishi bilan birga ularning tarmoq tuzilishi, hududiy tuzilishi, mulkchilik shakllariga ko'ra tuzilishi, takror ishlab chiqarish tuzilishi va texnologik tuzilishi farqlanadi.

Investitsiyalarning tarmoq (hududiy) tuzilishi alohida tarmoq (hudud)ning ma'lum davrda qilingan investitsiya sarflaridagi ulushini ko'rsatsa, mulkchilik shakllariga ko'ra tuzilishi jami investitsiyalar manbai va sarfidagi davlat va nodavlat mulki obyektlarining hissasini ko'rsatadi. Takror ishlab chiqarish tuzilishi yangi qurilish, ishlab chiqarishni kengaytirish, rekonstruksiya qilish va qayta qurollantirish maqsadlarida sarflangan investitsiyalarning jami investitsiyalardagi ulushi ko'rinishida aniqlanadi. Investitsiyalarning texnologik tuzilishi qurilish-montaj ishlari, uskuna va inventarlar hamda boshqa xarajatlarga qilingan xarajatlarning jami investitsiya xarajatlaridagi ulushini ko'rsatadi. Investitsiyalar tuzilishini tashkil etish, ularning samaradorligini oshirish ko'p jihatdan mamlakatda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosatiga bog'liq.

Davlat va chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar o'rtasidagi munosabatlarni ta'minlashning yana bir samarali usuli bu hukumat darajasidagi investitsiya shartnomalaridir. Darhaqiqat, Hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, avvalambor, iqtisodiyot tarmoqlarini, ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmalarini jadal rivojlantirish va modernizatsiya qilish, sanoat ishlab chiqarishni kompleks diversifikatsiya qilish va uning raqobatbardoshligini oshirish maqsadida tuziladigan investitsiya shartnomalari hayotga izchil tatbiq etilishi muhim ahamiyatga ega.

Ayni shu maqsadda, Qonunda O'zbekiston Respublikasi Hukumati bilan tuziladigan investitsiya shartnomasining o'ziga xos xususiyatlari, xususan uning tuzish tartibi, taraflari, shartlari va davlatning majburiyatlari aniq belgilab qo'yildi. Chet el investorlariga O'zbekiston Respublikasi Hukumati bilan shartnoma tuzilganda qo'shimcha kafolatlar va qo'llab-

quvvatlash choralari taqdim etilishi mustahkamlandi. Shuningdek, chet ellik investorlarga O'zbekiston Respublikasi Hukumati bilan investitsiya shartnomasi tuzish bo'yicha mustaqil ravishda taklif kiritish tashabbusi taqdim etildi. Xulosa o'rnida aytganda, "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonun chet el investorlari hamda mahalliy investorlar tomonidan amalga oshiriladigan investitsiyalar va investitsiya faoliyati sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan, to'g'ridan to'g'ri amal qiluvchi yagona normativ-huquqiy hujjat bo'lib xizmat qilishi barobarida, investitsiya qonunchiligidagi ziddiyatlarni bartaraf etish, xorijiy sarmoyadorlar bilan investitsiya loyihalarini amalga oshirishda "davlat-xususiy sektor" sherikligini rivojlantirish, sarmoyadorlar kiritgan mablag'lar xavfsizligini kafolatlash, iqtisodiy barqarorlik va moliya bozorining mustahkamlanishiga hissa qo'shadi.

Barchamizga ma'lumki, iqtisodiyotimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli tizimli islohotlar, mamlakatimizni modernizatsiya qilish borasida tatbiq etilgan innovatsion usullar, davr talablari nuqtai nazaridan qabul qilingan qonunlar, chiqarilgan farmonlar, qarorlar barcha sohalarda Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qilmoqda. Jahon tajribasining ko'rsatishicha, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish investitsiyalarni, xususan, turli sohalarga yo'naltirilayotgan chet el investitsiyalari hamda to'g'ridan-to'g'ri investitsiya loyihalarini amaliyotga samarali tatbiq etish bilan ta'minlanadi. Amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalarining hajmiga qarab, iqtisodiyotda yuz berayotgan o'zgarish va siljishlar haqida xulosa chiqarish mumkin. Respublikamizda keng ko'lamli iqtisodiy islohotlarni o'tkazish va iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish katta miqdordagi investitsiya resurslarini talab etadi. Bunda investitsiyalarni moliyalashtirish ichki va tashqi manbalaridan unumli hamda uyg'un ravishda foydalanish, shu bilan birga, xo'jalik yurituvchi subyektlar va tadbirkorlarning investitsion faolligini har tomonlama ta'minlash lozim bo'ladi. Hozirda respublikamizda iqtisodiyotning barcha ustuvor sohasiga chet el investitsiyalarini jalb qilish yuzasidan faol siyosat yuritilib, katta tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shuning uchun investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalarini topish, loyihalarning samaradorligini baholash va ularning monitoringini olib borish dolzarb masalalardan biriga aylandi. Chunki bu tadbirlar investitsiya loyihalarining muvafaqqiyatli oshirilishini ta'minlaydi. Bugungi kunda mamlakatda investitsiya faolligini oshirish va bevosita chet el investitsiyalari oqimi hajmini ko'paytirish maqsadida samarali vositalardan biri sifatida, birinchi navbatda, milliy korxonalar moliyaviy barqarorligini oshirish, ularning investitsion faolligini hamda salohiyatli xorijiy investorlar bilan mustaqil ish olib borish imkoniyatini kengaytirishni ta'minlash zarur. Shu bilan birga milliy iqtisodiyotimiz investitsiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini takomillashtirish, tashqi bank kreditlari, chet el investitsiyalari, xalqaro moliyaviy institutlari kreditlari hamda xalqaro lizing munosabatlarini rivojlantirish zarur.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish jarayonida jahon tajribasi shuni ko'rsatdiki, xorijiy investitsiyalar va chet el kapitali ishtirokidagi korxonalar o'zlarining muhim strategik o'sish rejalariga va istiqbollarga ega bo'lmoqda. Bunda korxonalar o'zining moliyaviy ahvolini barqarorlashuvida chet el kapitali asosiga muhim kafolatga ega bo'lishi muhimdir. Mamlakatdagi investitsion muhitni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda chet el investitsiyalarini kiritishda eng asosiy muammo kiritilayotgan investitsiyalarning hududiy taqsimlanishi darajasi bilan bolg'iq bo'lmoqda. Ammo, bu borada qabul qilingan Davlat Dasturi yuqoridagi muammoni hal etishning ham bir qator echimlarini belgilab beradi. Bunda

xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarining mamlakat eksport salohiyati tarkibida o'sib boruvchi salmoqqa ega bo'lishlari alohida e'tirof etiladi. Hukumat tomonidan olib borilayotgan investitsion siyosat, qabul qilinayotgan qonun va qarorlar chet el investorlari uchun o'z kapitalarini O'zbekistonga kiritishda o'ziga xos kafolat vazifasini bajarmoqda. Shuni ham ta'kidlash lozimki, Ozbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorida raqamli iqtisodiyotni joriy etish va rivojlantirish shartsharoitlarini yaratish hamda bu orqali investitsiya muhitini yaxshilashga erishish ko'zda tutilganligi ham chet el kapitalining kirib kelishiga zamin yaratadi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda eng muhim vazifalar sifatida investitsiyaviy va tadbirkorlik faoliyatining turli shakllarini diversifikatsiya uchun kriptoaktivlar aylanmasi sohasidagi faoliyatni, jumladan "mayning", smart-kontakt, konsalting, emissiya, ayirboshlash, saqlash, taqsimlash, boshqarish, sug'urtalash, shuningdek, "blokcheyn" texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish kabilarning belgilanganligi davlatimizga investitsiyalar kirib kelishi imkoniyatini oshiradi va shu orqali xalqaro moliya bozorlarining rivojlanshiga, IT yordamida tannarxning kamayishiga, natijada optimallasuv va samaradorlikning oshishiga erishiladi.

References:

1. S. Yunusova, "Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish usullari", o'quv-qo'llanma, Namangan – 2022-y;
2. Abulqosimov H.P. "Makroiqtisodiy tartibga solish va O'zbekistonning barqaror rivojlanishi". - T. : Akademiya, 2011-y;
3. Abulqosimov H.P. "Iqtisodiyotni tartibga solishning bozor va davlat mexanizmlari". - T. : Akademiya, 2012-y;
4. Vaxobov A., Sirojiddinova Z. "O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti". T. : 2002-y.
5. www.wikipedia.com
6. www.lex.uz
7. www.gov.uz
8. www.soliq.uz